

IL-ĦAĠA MOĦĠAĠA

IL-KUNSILL NAZZJONALI TAL-ILSIEN MALTI
JFAKKARNA F'DIN IL-LOGĦBA BIL-KLIEM
TRADIZZJONALI LI TIĠBOR FIHA L-MOĦBA
TAL-ĦSIEB, L-ELEMENT TAS-SORPRIŻA U
L-ĠĦERF TAL-POPLU.

Fis-sjuf ta' tfuliti kont nintefa' għad-dell hdejn in-nannu. Bejn sigarett u iehor erhilu jittantani, "Hawn haġa..." U jzellaqli waħda minnhom.

Filgħodu fuq erbgħa,
F'nofsinhar fuq tnejn,
Filgħaxija fuq tlieta.

Meta tiġih ħniena minni nkemmex moħhi u nħokk rasi, jaqtagħli l-kurżità. Il-bniedem. Filgħodu, fi ċkuniti, jitkaxkar fuq erbgħa, fuq idejh u saqajh. F'nofsinhar, meta jikber, jimxi fuq saqajh. U filgħaxija, fi xjuhitu, jarma l-bastun biex jitwieżen fuqu, u allura jkun fuq tlieta.

Lanqas f'mitt sena ma kont nobsor li l-versi ta' nannuwi, raġel ta' ftit skola, kienu l-famuża haġa moħġaġa tal-Isfinġe, *the riddle of the Sphinx*. Għax dawn l-enigmi huma tradizzjoni lokali daqskemm universali. Insibuhom f'ħafna kulturi tal-qedem, imma wkoll fil-letteratura ta' żmienna. Fil-film *La vita è bella*, Guido u ufficjal Nazista jisfidaw lil xulxin bil-hwejjeġ moħġaġa. Fil-comics ta' *Batman*, wieħed mill-ghedewwa tal-eroj, The Riddler, qabel ma jwettaq xi reat, ipaspar hjiel f'forma ta' haġa moħġaġa. U fir-rumanz *The Hobbit* ta' Tolkien, il-laqgħa bejn Gollum u Bilbo Baggins tiehu x-xejra ta' kompetizzjoni tal-indovinelli.

Anki fil-hrejjeġ folkloristiċi tagħna jintużaw. Stejjer bħal *Bin is-Sultan Baqqari* jew *Ix-Xiħ Midfun ġol-Għar* huma mibnijin sewwasew fuq din il-logħba bil-kliem

tradizzjonali li tikkonsisti fi stqarrija jew mistoqsija, aktarx f'għamla ta' ftit versi, li min jismagħha jrid jaqta' x'inhil. Is-seher tagħha jinsab fil-mod inġenjuż kif erba' kelmiet magħżulin bir-reqqa jiddeskrivu haġa billi jsemmu haġa oħra. Il-folklorista Ġużè Cassar Pullicino jfissirha hekk: "Il-ħaġa moħġaġa tkun magħmula minn sensiela ta' kliem, imnebbah aktarx minn xi tixbih fil-holqien jew fil-hajja ta' madwarna. Tasal għandna issa taħt għamla ta' taqbila ħafifa u issa ta' mistoqsija li ttik x'tifhem xi haġa li ma tingħadx".

Il-logħba kemm-il darba tibda bil-frazi 'Ħaġa Moħġaġa' jew 'Hawn haġa', u kultant tispicċa bil-mistoqsija 'X'inhija?' inkella bil-vers 'Għidli int issa x'inhija'. Generalment tkun magħmula minn żewġ versi:

Meta jkollok bżonnha tarmiha
Meta ma jkollokx bżonnha terfagħha
ankra

Jekk titla' tnezza'
Jekk tinzel tbezza'
temperatura

Drabi oħra jkun fiha aktar versi, bir-rima jew mingħajrha:

Imwieled minn ommu
Jitrabba bix-xemx
Jekk imiss m'ommu jerġa' jmut
melh

Bil-pala u mhix furnara
Bil-kuruna u mhix sultana
Tgħix fir-raba' u mhix bidwija
Imwiela Malta u mhix Maltija
Għidli int issa x'inhija
baġtar tax-xewk

Fost l-oħrajn, il-ħaġa moħġaġa tingħada b'dawn il-mekkanizmi lingwistiċi:

- **il-polisemija**, kliem b'aktar minn tifsira waħda:

B'żewġ widnejn
U ma tisma' minn xejn
borma

Il-logħba qiegħda fuq iż-żewġ sensi ta' 'widna', l-organu tas-smiġh u l-manku tal-borma.

- **l-antitezi**, żewġ kelmiet jew kuncetti opposti mqiegħda hdejn xulxin:

Tal-art tiekol ta' barra
Tal-baħar tiekol ta' ġewwa
tamla

Toħloq kuntrast bejn 'l-art u l-baħar', bejn 'barra u ġewwa', u bejn iż-żewġ tifsiriet tal-kelma 'tamla', li nużawha kemm għall-frott tal-art, bl-Ingliż dates, u kemm għall-frott tal-baħar, bl-Ingliż date mussels. Minn tal-art nieklu l-laħam ta' barra u narmu l-għadma ta' ġewwa. U minn tal-baħar, bil-kontra: narmu l-qoxra u nieklu l-laħam ta' ġewwa.

- **in-negattiv**, l-aktar l-użu ta' 'mhux' u 'mhix':

Tista' tkun bajda u bajda mhix
Tista' tkun sewda u fahma mhix
Tista' tkun fil-gholi u arblu mhix
Tista' tkun ħelwa u ħelwa mhix
ghenba

Tilgħab biż-żewġ sensi ta' kliem bħal 'bajda' u 'ħelwa' u thaddem in-negattiv biex tiżvija lil min jipprova jaqtagħha.

- **il-metafora**, it-tixbih ta' haġa ma' haġa oħra li għall-ewwel tidher ma tixbahha xejn:

Torri fuq torri
Bla bibien u bla firrolli
eqseb

Ixxebbah l-għekiesi tal-qasba tas-sajd ma' torrijiet. Imbagħad il-metafora testendiha billi ssemmi l-bibien u l-firrolli ħalli aktar tfixkel.

Palazz bid-damask ahmar
Suldati lebsin bojod
Pulcinell jizfen fin-nofs
halep

Il-ħalq hu mxebbah ma' palazz, is-snien ma' suldati u l-ilsien ma' pulcinell. Din turi l-kreattività tal-poplu u l-hila tiegħu li jsawwar metafori friski.

- **id-doppju sens**, għax uħud huma mibnijin b'mod li jidhru oxxeni u jinftieħmu ħażin, meta t-twegiba tkun haġa komuni, mill-aktar xierqa:

Jidhol xott
Johroġ imxarrab
Jidhol iebes
Johroġ artab
l-għagin fil-misħun

Twil
Jibda bir-ras
Jispicċa bil-bajd
ir-Randan

Il-hwejjeġ moħġaġa Maltin generalment jitkellmu fuq il-bhejjeġ u l-hxejjeġ, l-ikel u x-xorb, l-ilbies, il-partijiet tal-ġisem u oġġetti fid-dar. Biss, xi whud isemmu hwejjeġ moderni:

Jekk titfiha tishon
Jekk tixgħelha tiksah
fridge

Is-swaba' jinżlu 'l isfel
Ir-reqdin iqumu fis
Il-ferrovija tigri
U l-qanpiena ddoqq biss
typewriter

Din il-mogħdija mit-tradizzjonali għall-modern flimkien mal-popolarità tagħha f'kull felli tas-soċjetà jixhdu li l-haġa moħġaġa għadha ssahħarna għax, kif jikteb Cassar Pullicino, fiha "tinħass thabbat ir-ruh tal-poplu li ried, biex ngħid hekk, johroġ jew johloq bħal tagħlim fuq regoli msawrin minnu nnifsu biex iwessa' l-moħh, ihaffef u jgħagħgel il-pronunzja, iżid il-qawwa tal-osservazzjoni fil-bniedem u jkabbar il-ħażna ta' tagħrif li huwa jiret mal-hajja li jitwieled fiha."